

ВІЛЬЧИК ТЕТЯНА БОРИСІВНА

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСЕБІЧНОСТІ,
ПОВНОТИ І ОБ'ЄКТИВНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ОБСТАВИН КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ
ЗАСОБАМИ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ**

**Спеціальність: 12.00.11 — Прокурорський нагляд;
судоустрій; адвокатура**

**Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Робота виконана на кафедрі правосуддя та прокурорського нагляду Української юридичної академії.

Науковий керівник:

— заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор Ю. М. Грошевой.

Офіційні опоненти:

— доктор юридичних наук, професор О. Р. Михайленко;

— кандидат юридичних наук, професор С. А. Альперт.

Провідна організація — Одеський державний університет.

Захист дисертації відбудеться „10“ вересня 1993 р. о   г. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 068.25.03 в Українській юридичній академії (310024, Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Української юридичної академії.

Автореферат розіслано „21“ вересня 1993 року.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00814374 (R)

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук,

НБ ім. В. Стефаника
АН України

С. Ф. Шумілін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах формування правової держави Україна законність набуває значення найважливішого організуючого фактора, який активно впливає на весь процес політичних та економічних реформ. Реальність цього процесу – у реальності дотримання законності, тому суспільство потребує ефективних засобів забезпечення законності, одним з яких є прокурорський нагляд.

Курс на зміцнення законності, рішучу боротьбу із злочинністю вимагає підвищення рівня правосуддя по кримінальних справах і, як слідство – підвищення ефективності прокурорського нагляду. На жаль, вивчення кримінальних справ, повернутих судами на додаткове розслідування, а також справ, по яких винесені виправдувальні вироки, виявило, що у своїй більшості ці рішення суду зумовлені низькою якістю прокурорського нагляду за дотриманням законів органами дізнання і попереднього слідства, пасивною позицією прокурора у судових стадіях кримінального процесу. Основною причиною винесення незаконних та необґрунтованих вироків, як і раніше, є неповнота попереднього слідства. У цьому зв'язку особливу актуальність набуває наукове дослідження проблем забезпечення засобами прокурорського нагляду всебічності, повноти та об'єктивності попереднього слідства як необхідної умови винесення правосудних рішень.

У світі концепції судово-правової реформи повинні бути переосмислені процесуальний стан прокурора на окремих етапах провадження в кримінальних справах, його повноваження, пов'язані, зокрема, із забезпеченням всебічності, повноти та об'єктивності дослідження обставин кримінальної справи. Закон України "Про прокуратуру", а також зміни, внесені до кримінально-процесуального законодавства 15 грудня 1992 року, по-новому вирішують проблему про-

процесуального стану прокурора у суді: він є рівноправним учасником судового розгляду, сприяє виконанню вимог закону про всебічний, повний та об'єктивний розгляд справ та постанови судових рішень, що ґрунтуютьс. на законі.

Проблеми прокурорського нагляду у кримінальному судочинстві досліджувались у працях: С. А. Альперта, М. І. Бажанова, Д. М. Бакаєва, О. М. Балашова, В. І. Васкова, Л. А. Бикова, І. В. Вернидубова, Б. О. Галкіна, С. А. Голунського, Ю. М. Прошевого, В. Г. Даєва, А. И. Долгової, А. Я. Дубинського, Н. В. Жогіна, В. К. Звірбуля, В. С. Зеленецького, О. Б. Зозулинського, М. П. Кан, Л. М. Карнаєвої, Г. К. Кожевнікова, М. А. Ковальова, Г. Н. Колбая, Д. В. Кореневського, А. М. Ларіна, В. З. Лукашевича, Е. Г. Мартинчика, М. М. Маршунова, О. Р. Михайленко, І. А. Михайлова, М. М. Михеєнко, Я. О. Мотовиловкера, В. Т. Нора, І. Д. Перлова, Н. П. Подольної, М. М. Полянського, Ю. Б. Полянського, Д. А. Постового, М. Д. Рагінецького, А. Я. Ривліна, В. М. Савицького, А. П. Сафонова, Г. І. Скарєдова, М. С. Строговича, Х. С. Таджієва, В. Н. Точиловського, Н. С. Трубіна, Ф. Н. Фаткулліна, М. Н. Філіппова, В. Д. Фініко, Г. І. Чангулі, В. Я. Чеканова, В. Н. Шибіки, В. І. Шнида, М. Я. Шифмана, В. І. Шмаккіна, Г. М. Ясинського та інших вчених.

Позитивно оцінюючи праці цих вчених, які внесли значний вклад у розробку теорії прокурорського нагляду, разом з тим слід визначити: по-перше, функціональні характеристики діяльності прокурора в суді звичайно пов'язувались з його наглядовими повноваженнями, що на даний час суперечить чинному законодавству і зумовлює необхідність кардинального переосмислення змісту функцій та процесуального стану прокурора в загальній конструкції кримінального судочинства, системних характеристик цих функцій в аспекті формування нормативних основ судової влади; по-друге, недостатньо повно вивчені проблеми забезпечення засобами прокурорського наг-

ляду надійності доказування в різних процесуальних стадіях; потребе - по цілому ряду актуальних питань теорії та практики прокурорського нагляду висловлені діаметрально протилежні судження, зокрема, залаштаються дискусійними проблемами місця та функцій прокуратури у системі розподілу властей.

Відзначені обставини зумовили вибір теми дисертації і свідчать про її актуальність.

Мета дослідження полягає у комплексній розробці проблем, пов'язаних з забезпеченням всебічності, повноти та об'єктивності дослідження обставин кримінальної справи засобами прокурорського нагляду; виявленні прогалин у правовому регулюванні цього напрямку діяльності прокурора з урахуванням досягнень науки прокурорського нагляду та кримінального процесу; визначенні шляхів підвищення ефективності діяльності органів попереднього розслідування, прокуратури та суду першої інстанції, пов'язаної з забезпеченням всебічності, повноти та об'єктивності розслідування і розгляду кримінальних справ.

Виходячи із загальної мети дослідження, необхідно було вирішити такі конкретні завдання: визначити місце прокуратури в системі розподілу властей; функцій та процесуальний стан прокурора у стадії попереднього розслідування і судового розгляду; виявити ґносеологічну і правову природу вимог кримінально-процесуального закону про всебічне, повне і об'єктивне дослідження обставин справи як необхідної умови правомірності актів правосуддя; розробити систему повноважень прокурора, які б забезпечили всебічність, повноту і об'єктивність розслідування і розгляду кримінальних справ, та запропонувати кримінально-процесуальні механізми реалізації цих повноважень; з'ясувати функціональне призначення інституту повернення кримінальних справ на додаткове розслідування.

Методологічною основою дослідження є положення діалектико-матеріалістичного методу пізнання соціальних явищ та його конкретизація – системно-структурний підхід. Застосувались також методи: статистичний, порівняльно-правовий, логічний, конкретних соціологічних досліджень.

Нормативну базу дослідження складають: Конституція України, префект нової Конституції України, кримінальне, кримінально-процесуальне законодавство та законодавство про прокуратуру України, держав США, інших зарубіжних країн, дореволюційної Росії, постанови Пленуму Верховного Суду України, накази Генерального прокурора України та Міністра внутрішніх справ України.

Автором спеціально розробленій методиці узагальнена практика повернення кримінальних справ на додаткове розслідування судами Харківської області, Верховним судом України за період з 1985 до 1992 року /виччено 770 кримінальних справ, повернутих судами на додаткове розслідування/, а також 340 кримінальних справ, повернутих на додаткове розслідування прокурором у порядку ст. 229 КПК України. Результати узагальнення обговорювалися на засіданні суддів Харківського обласного суду, а також на нараді прокурорсько-слідчих працівників прокуратури Харківської області. Методом стандартизованого інтерв'ю з питань дослідження виявлена думка 170 працівників слідчих органів і прокуратур та 54 суддів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається тим, що вперше здійснено комплексне монографічне дослідження проблеми забезпечення прокурором всебічності, повноти і об'єктивності розслідування та розгляду кримінальних справ, а також питань, пов'язаних з реформуванням інституту повернення кримінальних справ на додаткове розслідування судом першої інстанції у світлі судово-правової реформи, що відбувається в Україні.

Наукова новизна визначається також тими конкретними результатами, які були одержані в процесі проведеного дослідження і знайшли відбиття в основних положеннях, що виносяться на захист:

- на основі аналізу місця і функцій прокуратури в системі розподілу властей обґрунтовується висновок про те, що прокуратура не є елементом судової влади, а повинна діяти від імені та за дорученням законодавчої влади і по відношенню до цієї влади виконувати правоохоронну функцію;

- на основі аналізу положень Закону України "Про прокуратуру" та чинного КПК України, який регулює повноваження прокурора в кримінальному судочинстві, виявлено специфіку його функцій і визначено його процесуальний стан у різних стадіях кримінального процесу, зокрема, аргументується висновок про те, що в досудових стадіях кримінального судочинства процесуальний стан прокурора визначається здійсненням ним функції нагляду за дотриманням закону органами дізнання та попереднього слідства; сутність процесуального стану прокурора в суді першої інстанції зумовлена тим, що, підтримуючи державне обвинувачення, прокурор виступає як сторона - учасник судового розгляду, що ж стосується його наглядацьких повноважень у цій процесуальній стадії, то вони обмежені лише індивідуальним актом правозастосування, який завершує провадження в цій процесуальній стадії;

- з урахуванням функцій прокурора в стадії попереднього розслідування досліджена система повноважень прокурора, які забезпечують надійність доказування по кримінальній справі;

- внаслідок з'ясування гносеологічної і правової природи вимог кримінально-процесуального закону про всебічне, повне і об'єктивне дослідження обставин кримінальної справи визначається його функціональне призначення як необхідна умова правосірності рішень, які приймаються в різних стадіях кримінального судочинства;

- на основі вивчення чинного кримінально-процесуального законодавства і узагальнення матеріалів практики уточнена правова система підстав повернення прокурором кримінальних справ на додаткове розслідування в порядку ст. 229 КПК України та запропоновано її нормативне закріплення;

- виявлено специфіку рішень прокурора про повернення кримінальної справи на додаткове розслідування, визначена правова природа вказівок, що виносяться ним, а також особливостей кримінально-процесуальних відносин, що складаються між прокурором та слідчим у зв'язку з прийняттям даного рішення;

- показані типові помилки в діяльності прокурора як державного обвинувача і запропоновані заходи, спрямовані на підвищення ефективності такої діяльності;

- вивчено правову сутність рішень суду першої інстанції про повернення справи на додаткове розслідування та визначені вимоги, що пред'являються до такого рішення;

- розроблені критерії, відповідально до яких згідно з чинним законодавством суттєва неповнота чи односторонність дізнання або попереднього слідства має бути визнана такою, що не може бути усунута: а/ в стадії віддання до суду; б/ під час судового розгляду;

- визначені основні моменти регулювання інста уту повернення кримінальних справ на додаткове розслідування судом першої інстанції в новому кримінально-процесуальному законодавстві України. Зокрема, звертається увага на те, що суд повинен бути позбавлений права повернення кримінальних справ на додаткове розслідування у зв'язку з суттєвою неповнотою чи односторонністю попереднього розслідування, в обов'язки суду не повинно входити повернення справ на додаткове розслідування для встановлення провини підсудного у новому злочині, а також для встановлення провини нової особи; щодо

необхідності застосування кримінального закону з більш тяжкою санкцією чи суттєвої зміни обвинувачення по фактичних обставинах, то в такому випадку суд має право повертати кримінальні справи для впровадження додаткового розслідування лише з ініціативи прокурора. Обґрунтовується положення про те, що суд першої інстанції має бути наділений правом повернення кримінальних справ на додаткове розслідування лише при наявності суттєвих порушень кримінально-процесуального закону, які допущені органами попереднього слідства, якщо ці порушення пов'язані з обмеженням прав учасників процесу;

- з урахуванням вивчення матеріалів практики запропоновано перелік суттєвих порушень кримінально-процесуального закону, що тягнуть за собою безумовне повернення кримінальних справ на додаткове розслідування судом першої інстанції;

-- на основі виявлення типових помилок діяльності прокурора, пов'язаної з забезпеченням всебічності, повноти і об'єктивності дослідження обставин кримінальної справи, внесено пропозиції по зміні ст. 100, 140, 143, 157, 190, 192, 227, 229, 236, 239, 244, 246, 252 КПК України, а також доповненню глав КПК України положеннями, що спрямовані, з одного боку, на вдосконалення кримінально-процесуального механізму, який забезпечує надійність доказування стадії попереднього розслідування, з другого -- на вдосконалення статуту прокурора в досудових стадіях кримінального процесу і в суді першої інстанції, зокрема, реалізацію його повноважень, що забезпечують всебічність, повноту і об'єктивність дослідження обставин кримінальної справи.

Наукове і практичне значення праці. Викладені у дисертаційному дослідженні висновки та пропозиції, які сприяють реалізації вимог кримінально-процесуального закону про всебічність, повноту

і об'єктивність дослідження обставин кримінальної справи, можуть бути враховані як у процесі поточної нормотворчості, так і при розробці нового кримінально-процесуального кодексу.

У дисертації пропонується ряд певних заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності прокурора, пов'язаної з забезпеченням чадійності доказування в різних процесуальних стадіях, які підлягають закріпленню у нормах Генерального прокурора України.

Висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у практичній діяльності прокурорів, які здійснюють нагляд за дотриманням законів органами дізнання і попереднього слідства, при підтриманні державного обвинувачення в судах, у навчальному процесі юридичних вузів та факультетів, у системі підвищення кваліфікації прокурорів.

Апробація роботи. Основні положення дисертації доповідались автором на регіональній науково-практичній конференції "Правова реформа і проблеми її реалізації" /Краснодар, 1969/; обласній конференції молодих вчених "Реформа політико-правової системи радянського суспільства і зміцнення правопорядку" /Харків, 1990/; міжрегіональній конференції молодих вчених "Проблеми вдосконалення законодавства України і практики його використання" /Харків, 1991/; науково-практичній конференції "Закон України "Про прокуратуру: теорія і практика його застосування" /Харків, 1992/.

За результатами дослідження опубліковано 10 статей.

Матеріали проведеного дослідження використовуються у навчальному процесі в Українській юридичній академії.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, трьох глав, висновків, списку використаної літератури.

ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність, практична і теоретична значимість роботи, цілі і завдання дослідження, сформульовані основні положення, які виносяться на захист.

Глава перша - "Функції і процесуальне становище прокурора у кримінальному процесі" присвячена дослідженню суперечних проблем, пов'язаних з визначенням місця прокуратури у системі розподілу властей, її функцій і процесуального становища прокурора в окремих стадіях кримінального судочинства. У цій главі аналізуються позначені підходи до з'ясування правового статусу прокуратури у правох. й державі. Так, одна група вчених включає прокуратуру в систему судової влади, обмежуючи при цьому функції прокуратури впровадженням кримінального переслідування і підтриманням державного обвинувачення, а також захистом у суді майнових і інших інтересів особи та держави /І.Л.Петрухін, О.Б.Сокольский, В.Н.Точилловський, А.К.Тубелець, В.І.Шижкін/; друга - вважає, що прокуратура є органом, діючим від імені законодавчої влади, і входить в систему здійснення нагляду за законністю /Ю.М.Грошевой, В.В.Долежан, В.Д.Ломовський, Г.О.Мурашин, П.Б.Надбайло, М.А.Потебенько, В.Я.Тацій/; третя-стверджує, що прокуратура в системі розподілу властей повинна займати самостійне місце, оскільки відповідно до закону України "Про прокуратуру" на неї покладено здійснення вищого нагляду за додержанням і належним застосуванням законів /Л.М.Давиденко, В.К.Звирбуль, В.Г.Мелкумов, С.Г.Новіков, Г.І.Петров, М.Ю.Рагінський, В.М.Смітєнко, Ю.С.Шемшученко і др./, при цьому деякі автори виходять з того, що характерним для правової держави є наявність окремої контрольно-наглядової влади, елементом якої ними розглядається прокуратура /С.А.Шейфер; В.Б.Чіркін/.

На думку дисертанта, прокуратура, виступавши механізмом законодавчої влади, покликана забезпечити верховенство закону у своїй нормотворчій та правозастосовній діяльності, здійснюючи тим самим правоохорончу функцію та контрольсько-наглядову владу. На сучасному етапі, пов'язаному з формуванням правових засад правової держави місце прокуратури в системі державних структур повинно визначатися тим, що вона є органом нагляду за законністю її функцій, закріплених в ст. 1, 5, 19 Закону України "Про прокуратуру", не повинні бути звужені. Це пов'язано з тим, що формування правових засад правової держави обумовлюється необхідністю, по-перше, суворого додержання положень закону; по-друге, здійсненням засобами прокурорського нагляду охорони прав и законних інтересів громадян і, перш за все, тих категорій громадян, котрі потребують підвищеного офіційного захисту, оскільки, захист життєвих цінностей є одним із пріоритетних напрямків розвитку і становлення правової держави; по-третє, у сучасний період, який характеризується зростанням правопорушень, у тому числі і злочинів, відсутні соціальні причини, котрі обумовлювали б доцільність звуження функцій прокуратури.

Критично оцінюючи позицію вчених, котрі вважають, що в правовій державі прокуратура повинна бути елементом судової влади, адобувач обґрунтовує положення, що прокуратура виконує у механізмі держави особливу, тільки їй властиву функцію, і ні за своїм генезисом, ні за призначенням, характером і методами діяльності не може входити до структури судової влади.

В літературі приведені різні точки зору на питання змісту об'єкта та предмета прокурорського нагляду. Їх аналіз привів дисертанта до висновку, що під об'єктом прокурорського нагляду слід розуміти забезпечення засобами прокурорського нагляду верховен-

ства закону у нормотворчій та правозастосовній діяльності з тим, щоб усі правовідносини, що виникають в діяльності піднаглядних органів, організацій, громадських об'єднань, посадових осіб та громадян формувалися на основі закону. Поняття предмету нагляду за своїм призначенням близько до поняття об'єкту. Це поняття до речі використовувати як конкретизуюче об'єкт нагляду стосовно до галузей прокурорського нагляду, закріплених у Законі України "Про прокуратуру".

Процесуальне положення прокурора в стадії попереднього розслідування в більшості своїй визначається його функціями. Питання про функції прокурора, у тому числі і у даній стадії кримінального судочинства, продовжує залишатися одним із найбільш дискусійних в науці як прокурорського нагляду, так і кримінального процесу. Деякі дослідники стверджують, що процесуальне керівництво розслідуванням є невід'ємною частиною прокурорського нагляду за дотриманням законів органами дізнання та попереднього слідства /Д.М.Бакаєв, М.В.Жогін, Г.С.Казінян, О.М.Ларін, О.Р.Михайленко, В.М.Савицький, Г.І.Скаредов, М.С.Строгович, Х.С.Таджиєв та ін./.

Дисертант вважає, що переважною є позиція авторів /С.А. Альперт, Л.О.Енкоз, В.Г.Дасєв, О.І.Долгова, І.Я.Мірошниченко, А.І. Михайлов, М.С.Трубін та ін./, котрі вважають, що на прокурора в досудових стадіях кримінального судочинства покладено не лише функцію нагляду за додержанням закону органами дізнання і попереднього слідства, а про організацію попереднього розслідування можна говорити лише стосовно слідчого апарату прокуратури, що ж стосується деяких функцій прокурорів по організації розслідування /організація розслідування групою слідчих та ін./, то суть цих повноважень визначається його наглядовими функціями.

У дисертації аналізуються правові засоби прокурорського нагляду у стадії попереднього розслідування, які включають повноваження прокурора, форми і методи їх реалізації. При цьому підкреслюється, що форми прокурорського нагляду – це види діяльності прокурора по виконанню функцій нагляду, обумовлені тими рішеннями, які він уповноважений прийняти. Методи нагляду – це засоби, шляхи реалізації можливостей, певних форм прокурорського нагляду. Методи включають в себе як певні засоби, заходи здійснення прокурором своїх повноважень, так і повноваження прокурора, в яких реалізується його функція нагляду.

Використання прокурором форм і методів нагляду тісно пов'язано з наданими йому законом повноваженнями. Останні реалізуються у процесі застосування тих чи інших форм і методів нагляду. Разом з тим, форми і методи нагляду є засобом реалізації повноважень прокурора по здійсненню вищого нагляду за додержанням законів, вони можуть здійснюватись тільки в межах визначених законом повноважень. Повноваження прокурора в стадії попереднього розслідування – це визначені законом його права та обов'язки, встановлені для прийняття відповідних процесуальних рішень по виявленню, попередженню та усуненню порушень закону. Повноваження прокурора несуть владно-розпорядчий характер, оскільки прокурор, використовуючи свою владу, безпосередньо відновлює порушену законність.

Детальному дослідженню в дисертації підлягає питання про процесуальне становище прокурора в стадії судового розгляду. За умов демократизації суспільства і реалізації ідей судово-правової реформи в Україні відповідь на це питання має велике практичне значення. Одна група вчених вважає, що прокурор здійснює наг-

гляд за розглядом справ у судех /В.Г.Даєв, Б.В.Клочков, Б.Г.Мартинчик, М.М.Маршунов, М.Ю.Регінський, В.П.Рябцев, К.Ф.Скворцов, Б.С.Тадєєв, О.Л.Ципкін, В.Я.Чеканов та ін./; друга - що прокурор у судовому розгляді виконує одночасно дві функції: нагляд за додержанням законності і підтримання державного обвинувачення /С.А.Альперт, Н.С.Александров, Б.А.Галкін, В.І.Басков, О.Д.Бойков, Л.Д.Кокорев, А.Л.Ривлін, С.М.Савицький та ін./; третя - висловлюються за те, що в стадії судового розгляду прокурор здійснює тільки одну функцію - обвинувачення /В.П.Еож'єв, І.В.Бернидубов, В.С.Зеленецький, А.М.Марін, Я.О.Мотовіловкер, І.Д.Перлов, І.Л.Петрухін, М.С.Строгович, Г.І.Чангулі, В.І.Шижкін та ін./.

На думку дисертанта, на прокурора не може бути покладено нагляд за діяльністю судових органів, оскільки здійснення такого нагляду суперечило б призначенню та функціям суду в системі розподілу властей і принципам кримінального процесу, перш за все, таким як змагальності та рівності прав учасників процесу. Разом з тим дисертант вважає, що слід розрізнити функції прокурора в судовому розгляді справи та його функції, які забезпечують набуття законної сили судового рішення як індивідуального правозастосовного акту і тільки у відношенні до останнього правомірно стверджувати про подання та протести прокурора як акти, в яких реалізуються його наглядові повноваження.

В дисертації з'ясовується місце і призначення такої функції прокурора, як підтримання державного обвинувачення і критично оцінюються погляди В.Г.Даєва, М.М.Маршунова, В.Я.Чеканова та ін., що заперечують наявність функції обвинувачення у кримінальному процесі.

В главі другій "Прокурорський нагляд за забезпеченням все-

бічності, повноти і об'єктивності дослідження обставин кримінальної справи в стадії попереднього слідства" аналізується вимога закону про всебічність, повноту і об'єктивність розслідування, показаний механізм реалізації повноважень прокурора по здійсненню нагляду за додержанням цієї вимоги, розглянутий процесуальний порядок повернення прокурором кримінальної справи для проведення додаткового розслідування і умови правомірності прийняття такого рішення.

Проблематика дисертаційної роботи слонувала здобувача критично осмисленими поглядами, що висловлені в теорії, на зміст понять "всебічність", "повнота" і "об'єктивність" дослідження обставин кримінальної справи як єдиної загальної вимоги і прослідкувати його значення відносно різних процесуальних рішень.

Дисертант розглядає співвідношення предмету і меж доказування і ці; реліже, що межі доказування визначаються, з одного боку, нормативно вірним закріпленням обставин, що повинні бути доказані по кримінальній справі, і повнотою їх дослідження, а з іншого - встановленням сукупності доказів, які достовірно підтверджують, зокрема, висновок слідчого і прокурора про наявність або відсутність фактів, які були названі вище. Звідси випливає, що сукупність доказів являє собою систему стосовних і допустимих до даної справи доказів, яка в своїй адності адекватно відображає всі елементи предмету доказування і тим обумовлює досягнення об'єктивної істини по кримінальній справі.

Аналіз процесуальної суті повноважень прокурора, що забезпечують всебічність, повноту і об'єктивність дослідження обставин кримінальної справи в стадії попереднього розслідування, а також вивчення слідчої практики дозволили дисертанту розробити

систему додаткових повноважень прокурора, що забезпечують надійність доказування на даній процесуальній стадії і запропонувати кримінально-процесуальні механізми реалізації цих повноважень.

Так, з метою підвищення ефективності прокурорського нагляду в стадії порушення кримінальної справи доцільно, зокрема, доповнити ст. 100 КПК України правом прокурора при скасуванні постанови слідчого про порушення кримінальної справи доручати слідчому або органу дізнання проводити додаткову перевірку по заявкам та повідомленням про злочини і встановлювати термін проведення такої перевірки до 20 доб., а також вказати в цій нормі, що при скасуванні прокурором постанови слідчого чи органу дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи і поверненню матеріалів на додаткову перевірку, наступна відмова у порушенні кримінальної справи може мати місце лише із згоди прокурора. Обґрунтовується доцільність закріплення в ст. 227 КПК України, а також в ст. 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" права прокурора на повне ознайомлення з матеріалами оперативно-розшукової діяльності в тих випадках, коли справу порушено по матеріалах оперативно-розшукових заходів, або якщо ця діяльність проводилась за вказівкою прокурора чи слідчого; обов'язки прокурора в усіх випадках при скасуванні рішень слідчого, зумовленого неповнотою дослідження фактичних підстав прийняття такого рішення, вносити вмотивовану постанову, в якій вказувати обставини, котрі необхідно з'ясувати і слідчі дії, необхідні для встановлення вказаних вище підстав /ст. 227 КПК України/, ряд інших повноважень.

Особливого значення набуває нагляд прокурора за всебічністю, повнотою і об'єктивністю розслідування при притягненні громадян до кримінальної відповідальності і обрання незалежного заходу

оскільки тут має місце вторгнення в конституційні права особистості. Критично осмислюючи пропозиції М.М.Маршунова, М.М.Філішова та інших вчених про одержання слідчим згоди прокурора на притягнення особи як обвинуваченого, дисертант робить висновок, що ця пропозиція вступає в протеріччя з ч. 2 ст. 114 КПК України. Разом з тим ця пропозиція здається раціональною при подальшому притягненні особи як обвинуваченого в ситуації, кол. стосовно цієї особи попередні рішення про притягнення її як обвинуваченого скасовано прокурором внаслідок недотримання вимог кримінально-процесуального закону, або неповноти дослідження фактичних обставин справи.

Вивчення прокурорсько-слідчої практики показало, що неоднозначно вирішується питання про предмет допиту при дачі прокурором санкції на арешт. Одні прокурори в цьому випадку з'ясовують лише обставини, пов'язані з обранням запобіжного заходу, інші - як обставини, пов'язані з обранням запобіжного заходу, так і законності і обґрунтованості висунутого звинувачення. Реальною передумовою забезпечення всебічності, повноти і об'єктивності дослідження обставин справи при вирішенні питання про дачу санкції на арешт буде закріплення у відповідних нормах закону /ст. 157 КПК України, ст. 31 Закону України "Про прокуратуру"/ обов'язку прокурора до дачі санкції на арешт вчинити допит кожного обвинуваченого, підозрюваного, стосовно якого вирішується питання в'язання під варту.

Проведений аналіз матеріалів практики свідчить також, що іноді прокурори приймають рішення про продовження строків слідства і утримання звинувачених під вартою при відсутності в клопотаннях слідчого даних про те: а/ які саме обставини підлягають установленню в ході подальшого розслідування в справі /5,7%;

б/ які слідчі дії планується виконати для установлення цих обставин /13,2%/. Доречно відзначити також, що прокурори в деяких випадках приймають рішення про продовження строків слідства і утримання обвинувачених під вартою, коли, з одного боку, є підстави для закінчення попереднього розслідування і направлення справи до суду, а з іншого - подібне рішення приймається ними при наявності підстав, що тягнуть за собою зупинення слідства /3,2%/. Виходячи з цього, в роботі пропонується передбачити в КПК України норму, присвячену архітектоніці клопотання слідчого про продовження строків слідства і утримання обвинуваченого під вартою

Значна увага в дисертації надана питанням, що пов'язані з методикою вивчення прокурором всебічності, повноти і об'єктивності дослідження обставин справи при перевірці справи з обвинувальним висновком. Аргументується такий підсумок, що направляючи справу до суду, прокурор повинен бути переконаний, зокрема, що обставини справи досліджені всебічно, повно і об'єктивно. При виявленні неповноти попереднього розслідування ^{в дан} не вправі ставити вирішення питання про направлення справи до суду в залежність від можливості її поповнення в ході судового засідання, а зобов'язаний повернути справу на додаткове розслідування, або прийняти її до свого провадження.

В роботі обгрунтовується доцільність надання прокурору права при вивченні матеріалів кримінальної справи в порядку ст.228 КПК України вносити постанову про виключення з системи судових доказів даних, що одержані в результаті слідчих дій, при провадженні яких істотно порушені вимоги кримінально-процесуального закону, якщо ці дані підтверджуються іншими матеріалами справи. Відзначається, що в інших випадках справа підлягає поверненню для

додаatkового розслідування. Пропонується також надати прокурору право при перевірці справи з обвинувальним висновком проводити окремі слідчі дії з метою усунення прогалин попереднього розслідування в строк, встановлений ст. 233 КПК України, і при виконанні вимог, передбачених ст. ст. 216-220 КПК України.

В роботі формулюються підстави повернення кримінальних справ на додаткове розслідування прокурором, а також підстави повернення справи слідчому для складання нового обвинувального висновку, які пропонуються закріпити у відповідних нормах КПК України.

В главі третій - "Забезпечення прокурором всебічності, повноти і об'єктивності дослідження обставин кримінальної справи в суді першої інстанції" в'ясовується роль прокурора в забезпеченні правомірності рішень, що приймаються в стадії віддання обвинуваченого до суду, досліджуються питання, пов'язані з забезпеченням прокурором всебічності, повноти і об'єктивності дослідження обставин справи в суді першої інстанції проблеми повернення справи на додаткове розслідування по чинному законодавству, а також питання регулювання даного інституту в новому кримінально-процесуальному законодавстві України.

Позитивно оцінюючи погляди вчених, які досліджували проблему достатності підстав для віддання обвинуваченого до суду, які розрізняють матеріально-правові та фактичні підстави прийняття такого рішення /М.І.Бажанов, І.М.Гальперін, Ю.М.Грошевой, В.С.Зеленодський, В.З.Лукашевич, П.А.Лушинська, М.С.Строгович, С.Ф.Шумілін та ін./, дисертант відзначає, що, виходячи з цих підстав, прокурор повинен вирішувати питання про правомірність рішень, які приймає суд /суддя/ на цій процесуальній стадії.

В роботі піддані аналізу запропоновані в літературі критерії, у відповідності з якими суд на стадії віддання обвинуваченого до

суду повинен оцінювати прогалини попереднього розслідування, які можуть бути поповнені або не поповнені на стадії судового розгляду /М.І.Беланов, Б.Г.Веретяхін, В.І.Власов, Г.Н.Колбал, О.Р.Михайленко, Я.О.Мотовіловнер, М.С.Строгович, С.Ф.Пумілін та ін./, здобувач приходить до висновку, що справа підлягає поверненню суддею чи розпорядчим засіданням на додаткове розслідування, коли усунення неповноти попереднього слідства в судовому розгляді: 1/ пов'язано з провадженням оперативно-розшукових заходів; 2/ може потягти за собою зміну обвинувачення на більш тяжке, чи такє, що істотно змінює пред'явлене обвинувачення за фактичними обставинами, а також 3/ при необхідності призначення експертизи, коли її провадження є обов'язковим по закону.

Дисертант виявляє функціональне призначення повноважень прокурора в суді першої інстанції, використовуючи які, прокурор сприяє суду в забезпеченні всебічності, повноти і об'єктивності дослідження обставин кримінальної справи /ст.ст. 260, 264, 271, 267, ч. 1 і 3 296, 318 КПК України, ст. 36 Закону України "Про прокуратуру"/. Судова практика, на жаль, свідчить, що прокурори не в усіх випадках адекватно використовують такі повноваження, як "клопотання" і "думка" з метою забезпечення всебічності, повноти і об'єктивності розгляду справ, не завжди займають активну позицію по поповненню прогалин попереднього розслідування в ході судового розгляду. За даними дисертанта в справах, повернутих судом для додаткового розслідування, прокурори заявляли клопотання про повернення справ на дослідження лише по 3,4% справ. Заявляючи клопотання про провадження додаткових слідчих дій в суді, прокурори не завжди мотивували свій висновок про істотність значення обставин, в підтвердження яких вони вважали за необхідне про-

вадження таких слідчих дій /17,2% вивчених справ/ і тому по даних справах суди відмовляли в задовільненні подібних клопотань /7,4% справ/. Газети з тим, звертає на себе увагу, що вищестоячі судові інстанції, скасовуючи винесений у справі вирок, звертали увагу суду першої інстанції на безпідставність відмови в задовільненні подібних клопотань прокурора /4,3% справ/. Тому в ст. 296 КПК України повинно бути вказано, що прокурор зобов'язаний заявляти лише мотивовані клопотання.

В дисертації досліджується функціональне призначення інституту повернення кримінальних справ на додаткове розслідування судом першої інстанції по чинному кримінально-процесуальному законодавству як додаткової правової гарантії, встановленої законом, спрямованої на забезпечення всебічності, повноти і об'єктивності розслідування і розгляду справ. На підставі виділення етапів дослідження простежена специфіка правостосунків дослідження, робиться висновок про те, що ці правостосунки носять як багатовступневий, так і багатосуб'єктний характер.

Підстави повернення кримінальних справ на додаткове розслідування в дисертації визначаються як сформульовані в законі в узагальненому вигляді обставини, в результаті яких без провадження додаткових слідчих дій винесення законного і обґрунтованого вирок не можливо. За своїм характером підстави повернення справ на дослідження включають: 1/ матеріально-правові; 2/ фактичні; 3/ процесуальні. В роботі аналізуються ці підстави, з'ясовуються типові помилки суду при поверненні справ на дослідження і пропонуються заходи, спрямовані на підвищення ефективності прокурорського нагляду за дотриманням законів при винесенні вказаних рішень суду.

Зупиняючись на різноманітних судженнях, висловлених в літе-

ратурі стосовно проблеми, пов'язаної з характеристикою критеріїв, що дозволяє оцінити неповноту попереднього розслідування як такої, що може або не може бути усунена судом /В.І.Власов, Є.Г.Веретьохін, Г.О.Воробйов, С.П.Єфімічев, Л.Захожий, Т.Г.Морщакова, С.Петуховський, Т.Б.Челжемов та ін./, дисертант приходиться до висновку, що по чинному кримінально-процесуальному законодавству прогалини попереднього розслідування повинні бути визнані непоговинуваними на стадії судового розгляду у випадках: 1/ коли для їх поповнення необхідна пошукова діяльність, пов'язана з виявленням нових джерел доказів, чи проведенням таких слідчих дій, здійснити які в умовах судового розгляду неможливо або важко; 2/ якщо усунення прогалин пов'язано зі зміною обвинувачення на більш тяжке або таке, що суттєво відрізняється за фактичними обставинами, а також з необхідністю пред'явлення нового обвинувачення чи пред'явлення обвинувачення відносно нової особи; 3/ коли для усунення прогалин слідства необхідно значний період часу, на який не може бути відкладено судовий розгляд.

В роботі досліджуються проблеми регулювання інституту повернення кримінальних справ для додаткового розслідування судом першої інстанції в проекті нового КПК України. На думку дисертанта, суд першої інстанції вправі повертати кримінальні справи на додаткове розслідування лише за наявності істотних порушень прав учасників процесу. В дисертації приводиться перелік істотних порушень кримінально-процесуального закону, який пропонується закріпити в проекті КПК України.

При цьому дисертант керується тим, що норми чинного КПК України, які покладають на суд обов'язання за своєю ініціативою поповнювати прогалини попереднього розслідування, а також порушувати справу за новим обвинуваченням чи у відношенні нової особи,

вступають в протиріччя з суттю судової влади.

Розглядаючи дискусійне питання про межі зміни обвинувачення в суді, здобувач аргументує положення, у відповідності з яким в ході судового розгляду зміна обвинувачення на менш тяжке і на пов'язане з істотними змінами обвинувачення за фактичними обставинами може мати місце лише за ініціативою прокурора, а в справах приватного обвинувачення – потерпілого. Якщо ці особи подібних клопотань не заявили, то суд вирішує кримінальну справу в межах того обвинувачення, по якому підсудний відданий до суду. При необхідності зміни обвинувачення на статтю кримінального закону з більшою тяжкою санкцією або істотної зміни обвинувачення за фактичними обставинами, повернення справи на додаткове розслідування можливе лише за ініціативою прокурора. Ці положення доцільно закріпити в новому ЦПК України.

У висновках підведені підсумки, одержані дисертантом в результаті проведеного дослідження, а також пропозиції по удосконаленню кримінально-процесуального законодавства і законодавства про прокурорський нагляд.

По темі дисертації опубліковані такі роботи:

1. К вопросу о процессуальных основаниях возвращения уголовных дел на дополнительное расследование //Правовая реформа и проблемы ее реализации.- Краснодар, 1969. С. 226-227.

2. Спорные вопросы возвращения уголовных дел на дополнительное расследование судом первой инстанции //Вопросы укрепления законности и правопорядка, усиления охраны прав и законных интересов граждан.- Киев, 1969.- С. 81-86.

3. Спорные вопросы оснований возвращения уголовных дел на дополнительное расследование /Рук. деп. в ИНИОН АН СССР 24.04.69 г. Рег. № 37656.

4. Прокурорский надзор за законностью и обоснованностью направления уголовных дел на дополнительное расследование //Актуальные проблемы правовой реформы.- Киев, 1990. С. 81-86.
5. К вопросу о создании суда присяжных /расширенной коллегии народных заседателей/ //Проблемы совершенствования правового регулирования общественных отношений в период перестройки.- Киев, 1990, С. 63-65.
6. К вопросу о законности и обоснованности определения суда первой инстанции о направлении дела на доследование //Реформа политико-правовой системы общества и укрепления правопорядка.- Харьков, 1990. С. 95-96.
7. Направление дела на дополнительное расследование прокурором //Проблемы совершенствования законодательства и практики его применения в современных условиях.- Киев, 1992. С. 164-169.
8. Некоторые вопросы прокурорского надзора за законностью возбуждения уголовных дел //Проблемы совершенствования законодательства Украины и практики его применения.- Харьков, 1991. С. 109-110.
9. К вопросу о формах и методах прокурорского надзора за исполнением законов органами предварительного расследования //Актуальные вопросы правотворческой и правоприменительной деятельности.- Киев, 1992. С. 96-103.
10. Некоторые вопросы стадии предания обвиняемого суду //Судебно-правовая реформа в Украине: проблемы и перспективы.- Киев, 1992 /в печати/.

Владимир

Підписано до друку

7.06.93р.

Об'єм I, 0 друк.арк.

Обл.-вид.арк. I,5

Формат паперу 60x84

Тираж 100 прим.

Зам. 876

Друкарня ХВУ, Сумська, 77/78

AB 27.743

AB 27.743